

A bánsági multikulturalizmus történeti alapjai

© Marjanucz László

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Legújabbkori
Magyar Történeti Tanszék

marjan@hist.u-szeged.hu

A török utáni népmozgások Európa utolsó nagy, Nyugatról Keletre irányuló migrációs hullámának tekinthetők. A hódoltsági területtel kiegészült ország népességhiányát telepítésekkel akarta Bécs megoldani.

Legerősebb vonulata a Temesi Bánságba irányult, de jutottak kolonisták a Dunántúlra (Schwäbische Türkei) és Erdélybe is.

Az etnikai sokféleség egyik hordozója a hadsereg volt, amely Európa számos népének fiaiból rekrutálódott, akik katonaként vettek részt a császár legkülönbözőbb helyeken folyó hadjárataiban, így a bánságiban is. A rokkant, veterán, leszerelt katonák voltak az elsők, akik az elfoglalt területen ház és föld juttatása ellenében (veterán jutalom) letelepedtek. ¹ Ők voltak a Bánság első szervezeten letelepített, soknyelvű, eltérő földrajzi és társadalmi eredetű lakói. Spanyolokat pl. III. Károly már 1711-ben telepített egyelőre Bécsbe, majd 1717-ben a Temesi Bánságba. 1735-ben hű spanyol katonáinak és tisztviselőinek „Új Barcelona” néven Nagybecskerek mellett nyugdíjas telepet létesített. ²

Savoyai Jenő oszmánok fölötti győzelme (1716) után nagy területi nyereséghez jutott a császár az egykori Temesközben. Ösztönzésére alakították ki a Határőrvidéket kilépett katonákból, szerb és román parasztokból, akik szolgálati birtok fejében vállalták a határőrizetet. Itt már a Habsburg uralom előtt bevándorolt román, szerb népesség megtelepülő csoportjai helyezkedtek el militáris rendben. 1764-ben kihasították a bánsági provinciából a Határőrvidéket, s területén a román, szerb valamint a német „nemzetből” alakult ezredeket helyeztek el: a román-illírt (confinium Valachico-Illyricum), és a német – bánságit (confinium Germanico-Banaticum).

Növelte az etnikai sokszínűséget a reguláris alakulatok térbeli beosztása. Az ezredek fönntartására szolgáló szálláshelyeket és élelmiszer raktárakat számos községben és városban szórták szét, így a hadsereget alkotó, nemzetiségi szempontból „tarka népesség” sok bánsági településen volt jelen, gyarapítva az ott élők kulturális sokoldalúságát. ³

1771-ben a királynő Eszterházy Jánosnak küldött bizalmas üzenetében arra hívja föl a gróf figyelmét, hogy a temesvári Bánátba 2 lovas regimentet vezényelnek, mert sok a rabló. Ehhez Magyarországról vonnak ki egy ezredet, illetve a Bánságba küldik a Németalföldről jövő „modenai kúrasszír –vértés- regimentet”. ⁴ Látjuk, hogy a

¹ Hofkammerarchiv, Wien. Banater Akten Rote Nummer 8. Angesiedelte spanische Pensionisten 1734-1756.

² Baróti Lajos (1892). A becskerekai spanyol telep. Történelmi és Régészeti Értesítő, VIII. évf. IV. sz. 195.

³ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Wien. Staatsrat Protocoll 2165/1771. Vortrag des Hofkriegsrates.

⁴ HHStA, Wien, Staatsrat Protocoll 1548/1771. Handbillet an Esterhazy.

hadsereg legénysége valóságos „nemzetközi” alakulat, amely tovább növelte a bánási társadalom eredeti sokszínűségét, és a katonai életben természetes jelenséggé tette a különbözőség hétköznapi gyakorlatát.

Tovább differenciálta a népcsoportokat a Bánás polgári adminisztrációjának kiépítése. A rezort gondolkodásmód és térségi problémák egységes kezelésének indítéka vezetett 1745-ben a Hofkommission in Banaticis, Transsylvanicis und Illyricis (Bánási, Erdélyi és Illír Udvari Bizottság) nevű udvari szakhatóság létrehozásához. A török kiűzése után átvett területek közös elvű irányítása és fejlesztése volt a bizottság legfontosabb feladata. Ennek során európai normák érvényesítésére került sor a társadalmi nivellálás és a kulturális, vallási sokszínűség valóságának elfogadtatása jegyében.

Már 1703-ban, tehát a török uralom idején, küldött a bécsi udvar Tirolból munkásokat Oraviczára, a bányászati állapotok megvizsgálására. A szakember küldést a karlócai béke, a bányaművelésbe kapcsolódást a tirolai hagyományok és tapasztalatok tették lehetővé. Jóllehet a törökök végül is nem biztosították a rendes fémtermelés föltételeit, de mélyen a Bánásban már gyökeret vertek előbb az osztrák-német, majd (1710) cseh és morva bányászok.⁵

Mivel az 1716-ban visszafoglalt területen a török közigazgatást új, nyugati és részben civil váltotta föl, s mivel a helyi bürokráciát csak kívülről lehetett megteremteni, a Birodalom egyéb országaiból érkeztek hivatalnokok a tartomány irányítására. A szabályozott munkaerő-vándorlás keretében az egész korszakon át jöttek tisztviselők az Örökös Tartományokból, a Német Birodalomból valamint a Habsburgok itáliai és francia birtokairól. Az állásbetöltést lebonyolító Udvari Kamara számos iratot őriz a bürokrácia mozgásáról. 1771-ben pl. udvari titkársági állást hagyott ott egy tisztviselő a Temesvári Adminisztráció tanácsosi állásáért. De jöttek Csehországból is ketten megüresedett bánási helyek betöltésére, Morvaországból és Alsó-Ausztriából is többen bírósági és mezőgazdaság-irányítási területen dolgozni tovább.⁶

Az adatok azt bizonyítják, hogy az Örökös Tartományokból szívesen mentek a Bánátba hivatali munkára. Szervezeti sajátosságnak számított, hogy az 1770-es években a Bánátot együtt kezelték a kamarauradalmakkal. Az Ügyosztály irataiban ugyanis vegyesen fordulnak elő örökös tartományi és bánási ügyek. Jellemző a Department működésére, hogy pl. egy pardubitz (Csehország) esetet temesvári követ, míg egy bánási esetet csehországi követ referált.⁷ Az egységes szabályozás és az alapos bürokratikus jártasság az ügykezelőket bárhol bevethetővé tette. Legjobban ez fejezte ki Bécs szándékát a színes birodalmi konglomerátum jövőjével kapcsolatban: a bürokratikus egyöntetűség legalább a közigazgatás szintjén közelíti egymáshoz az etnikailag – vallásilag rendkívül tagolt népeket, miközben megismerik, illetve szokják egymás kultúráját. Clary nevű hivatalnok pl. előbb Erdélyben kincstári felügyelő, majd az Államtanács Bánát-szakértője lett.

A polgári igazgatási szervezet és katonai irányítás kiépítése tényleges internacionalista együttműködésben valósult meg. A „dél-magyarországi területek” (a Temesköz) első kormányzója a lotharingiai születésű Florimund – Claude de Mercy

⁵ Milekker Bódog (1887): Az első német települések a Duna-Tisza-Maros – köz déli részében. In: Történelmi és Régészeti Értesítő, III. évf. 2. sz. 82.

⁶ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll 78/1771. Graf Hatzfeld, Hofkammer Department in Banaticis und Domainen Wesen.

⁷ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll, 1256-1257/1771.

volt, aki több helyőrségbe francia katonákat helyezett el a németek, olaszok mellett, majd francia szakembereket telepített be a mocsarak lecsapolására.⁸

Kicsit más a helyzet Ausztria német civil lakosságával kapcsolatban. Az Államtanács az 1760-as évektől nem látta szívesen ha polgári népesség költözik a Bánátba, mert annak nem volt népességnövelő hatása, csak a népsűrűség eloszlásán módosított. A steier tartományi kormány kereskedelmi felügyelője javaslatot terjesztett elő a kivándorlók megadóztatására (Übersiedlungsgelder), amit Mária Terézia elfogadott, bár megjegyezte: a kérvényben nincs kimondva, hogy valóban bánági áttelepülésről van szó.⁹ Az eset mutatja, hogy az állami forrásokból fedezett bánági migráció kettős megfontolásra késztetett: az otthoni adófizetők megőrzésére, illetve a bánági népesedéspolitikára okozta túlköltekezésre.

Felső-Ausztria kancellárja 1772-ben arról küldött jelentést, milyen a tartományokból a Bánágba „emigrálni” akaró alattvalók helyzete (Beschaffenheit), azaz miért akarnak elköltözni? Ez alapján a királynő elfogadja a kitelepülők szándékát, de inti hivatalnokát, hogy továbbra is érvényben van az 1769-i rendelete, miszerint az alattvalókat minden alkalommal kényszerítsék a maradásra bírni.¹⁰

Az 1770-es években az Udvari Kamara arról írt, hogy Erdélyben hosszú ideje tart a birodalmi kolonisták beáramlása és azok ellátása. A gondok orvoslása céljából Bécs a Kancellária és a Kamara azonnali közbelépését írta elő, az elszállásolás és „a szász allódiális kasszából veendő kiadások” miatt. Meg akarták előzni a Bánágban már előfordult esetet, hogy több embert küldtek, mint ahány elhelyezését előkészítették, s ezzel elviselhetetlen költségeket okoztak. A Bruckenthalnak, Erdély katonai parancsnokának küldött bizalmas értesítés a kolonisták királyi telkekre telepítését javasolja.¹¹

A szervezett telepítés sok pénzbe került, s ehhez képest gyakori volt a „gyarmatosok” részéről fölmerült panasz. Az Államtanács ezzel foglalkozó referense az 1770-es években Stupan volt. Ő véleményezte a Kamara bánági jelentéseit, így a bevándorlók elhelyezkedésének körülményeit is. Egyik kimutatásából kiderült, hogy a ráfordítás nem tükrözte a várt eredményeket. Mária Terézia ezért Stupánnak tette fel a kérdést. „Egyszer majd valaki mondja már meg neki” –írja-, hogy min alapul a kolonisták jobb és gazdaságosabb ellátása céljából tett javaslat lényege. S, hogy miért nem hozott korábban ilyen intézkedéseket a Tartományi Adminisztráció?¹²

1772-ben már a bánági telepítések leállításáról kellett gondolkodni. Az Udvari Kamara az elvándorlók további bánági beköltözését megszüntető hirdetmény (Avertissement) publikálása tárgyában tett javaslatot az uralkodónőnek. Mária Terézia „annál is inkább” elfogadta „habozás nélkül” (unbedenklich) a tanácsot, mert „sorsszerű (schicksam) és szükséges” is a közvélemény tudomására hozni, miért kell „ez időben a kolonisták föl vételét leállítani”.¹³

A szervezett telepítések mellett spontán és ellenőrizetlen bevándorlás is folyt a Török Birodalomból románok és szerbek részvételével. Ez a fajta migráció már a török uralom kezdetétől kimutatható, de a Habsburg-korszakban tovább erősödött. A Bánág tulajdonképpen etnikai sokszínűségét ez alapozta meg. Később, a török utáni európai bevándorlás tette egyértelművé, hogy a népi mellett, a vallási

⁸ Kövér Lajos (2015): Az ipari és hadi művészet emberei a 18. századi Magyarországon. In: Gálffy László-Sáringner János (szerk.): Fehér lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára. 324-334. Szeged, Lazi Kft. kiadása

⁹ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll, 19/1771.

¹⁰ Uo. 1569/1772, Nota des Ober Kanzlers vom 29. Juni

¹¹ Uo. 536g./1771. 8. Februar

¹² Uo. 2820/ 1771/ Colonisten, Stupan

¹³ Uo. 157/1771 Vortrag der Hofkommission in Banat 5. Januar

sokféleség a kulturális másság szinte kizárólagos hordozója volt. Az udvar tolerálta a Bánság vallási „kavalkádját”, de éberren őrizte a katolikus vallás sérthetetlenségét. Az Illyr Deputáció jelentette 1771. áprilisában, hogy Havasalföldről a bánáti Bezdin kolostorába lépett át Nicodin kalugyer. Mária Terézia engedélyezte az átlépést hívek lelki gondozása végett, de „amíg nem teszi magát gyanússá” a metropolita szoros felügyelete alatt egy kolostorban tartózkodhat.¹⁴ Akkor ugyanis kitiltás várt volna rá, az ortodox egyházi felügyelet azonban ezt megakadályozhatta.

A görög nem egyesült egyház ügyeivel udvari szinten az Illyr Deputáció foglalkozott. Többek között a temesvári ortodox püspök „beárulónak” (Denuncianten) perében is állást kellett foglalni. A királynő döntése értelmében még mielőtt a „degradáltak” közül bárkit is elhelyeznének más parókiára, jelentést kér a díjazásukról.¹⁵ Nem derül ki, hogy miért panaszolták be a püspököt, de a királynő az egész ügynek hivatali-pénzügyi (állami), s nem egyházi vonatkozásaira volt kíváncsi. Nem avatkozott a görögkeleti egyház belső ügyeibe, ezzel tiszteletben tartotta autonómiájukat, egyben erősítette konfesszionális identitásukat.

Ennek hatását nem gyöngíti az a tény, hogy ugyanígy ragaszkodott a katolikus vallás elsőbbségének elvéhez. Emellett ugyanis a soknemzetiségű társadalom állami kormányzásában igazodott a vegyes ajkú lakosság szabta helyzetéhez.

A Bánáti Uradalmi Osztály elnökének, gróf Khevenhüllernek olyan jelentést terjesztettek elő katolikus oldalról, amelyben a csanádi plébános jelzi: Versecen Valkó Pál és Brankó 100 Fr-ról szóló kérelmet nyújtott be két magyar és illír nyelven értő káplán tartására. Kérték továbbá az egyházi kegytárgyak (Paramente) beszerzését, valamint két női rokon (unokahúg – Nichte) befogadását. Utóbbira okot nem látott az uralkodónő, a többiről pedig további fölvilágosítást kért.¹⁶ Idegen nyelvet beszélő német káplánok igénylése mutatja, hogy a katolikus hívek között voltak magyarok is, és esetleg szerbek. De az illír nyelvtudás inkább a vegyesajkú lakosság miatt lehetett fontos, hisz a német káplánok is ebben a szerb-német-magyar kulturális közegben éltek, a nyelvi egyoldalúságot társadalmi sokszínűség szükségletéhez kellett igazítani.

Hatzfeld gróf, kamarai elnök pl. engedélyt kért a királynőtől, hogy nem egyesült görögöket is alkalmazhassanak a bánági postaállomásokon. „Noha az általános szabály nem változhat-írta az uralkodónő- kivételesen áldását adja a kérelemre. Ez az általános regula pedig így szólt: más nem, csak katolikus alkalmazható állami szolgálatban. Ide tartoztak a postaszolgálatok is, így a Kis- és Nagyikindai állomás is, amelyre az előterjesztés vonatkozott. Ha nem jelentkezik megfelelő katolikus jelölt, nem-unitus kérelmezőt is alkalmazni lehet – engedett az előírásokból a királynői határozat.¹⁷

Erdélyi példák is általánosan követett állami gyakorlatot mutatnak. 1770-ben a Balázsfalván működő Illír Nyomdába Mihailovics nevű nem unitus revizort neveztek ki. Feladata a kiadásra váró görög rítusú egyházi könyvek előzetes vizsgálata. Csakhogy a cenzornak az előírás szerint kellett volna román és görög nyelven is tudnia, viszont ő csak a szerbet értette. Alkalmazását ez nem tette lehetetlenné, de csak a metropolita által kívánt 300 Ft évi jövedelemmel. Ha a kérdésben illetékes bécsi állami szerv, az Illír Deputáció olyan személyt szerez, aki az „összes ilyen – göröghitű emberek- nyelven ért”, akkor a királynő megadja neki a tudásához mért

¹⁴ Uo. 1337/1770. 9.April

¹⁵ Uo. 2354/ 1772

¹⁶ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll 1997/1770. 29. Mai Vortrag des Domainen und Banathischen Department Praesidenten gr. Khevenhüller.

¹⁷ Uo. 2135/1771 Vortrag vom Grafen Hatzfeld, 11. Januar

magasabb, 500 Ft évi díjazást.¹⁸ Tipikus állami szemlélet tükröződik Mária Terézia határozatában: a különböző nyelvű és vallású lakosság egyformán a királynő alattvalója, anyagi-szellemi-lelki gondozásuk föltételeinek a biztosítása állami feladat.

Kivált a „Törökországból átlépett alattvalókat illetően” figyelmeztette az erdélyieket óvatosságra. Az erdélyi viszonyokról azt írta, hogy „a jelen körülmények között erre az idegen népre és különösen az egyháziakra a legszorgalmasabb figyelmet fordítsák”.¹⁹ Itt értelemszerűen a határokon átszivárgott románokra gondolt az uralkodónő, és a velük érkezett vallási hitéleti támogatóikra, akik azonban nem álltak hivatalos ellenőrzés alatt. Hasonló volt a bánági helyzet is, az ottani átszivárgott volt török alattvalókkal kapcsolatban.

Vegyes kulturális háttere volt a Bánág gazdasági életének is. A görög jelenlét pl. nemcsak vallási mezben mutatkozott, de gazdaságiban is. Jelentős tevékenységet fejtett ki a Bánáti Görög Kereskedelmi Társaság, amely saját vezető választási joggal rendelkezett. Fejük a görög bíró volt, kinek megválasztása a társaság fontos kiváltságához tartozott. Az 1772-ben megválasztott társasági bíró személyének jóváhagyása Mária Teréziától függött. Bár a választás eredményét elismerte, kikötötte, hogy „a jövőben a lefutott szerződés helyébe új intézményt” fog léptetni.²⁰

A Bánágot az udvar elsősorban jövedelemforrásnak nézte. Nagy kiterjedésű kincstári uradalmak feküdtek itt, amelyeket az Udvari Kamara műveltetett. Hogy nem mindig kellő hatékonysággal, arról a Bánági Udvari Bizottság (Hofkommission in Banaticis) Hatzfeld kamarai elnöknek átadott jegyzőkönyve tanúskodik. Panaszok érkeztek, hogy a kincstári uradalmakban a megkisebbedett telek után is a régi robotot kell teljesíteni. Mire a királynő úgy döntött, hogy „kisebb házhely után a robot nem maradhat a régi mértékű, ha mégis ilyet tapasztalnak, azt orvosolni kell”.²¹ Ez főleg a földművelő nyugati telepéseknek volt kedvező határozat, mert a robot főleg az ő vállukra nehezedett.

A telekre ültetés nemcsak a szilárd adófizetői alapot szélesítette, de a vándor életmódot folytató román és szerb tömeget is a letelepedés irányába fordította. Erről szolt a Magyar Kancellária jelentése az úrbéri szabályozás Csanád megyei végrehajtásáról. Az udvari hatóság összegezte a megyétől és a Helytartótanáctól kapott följegyzéseket, amelyet a királynő elfogadott. Határozatba foglalta, hogy a földesurak az alattvalóikkal szilárd és állandó megegyezést kössenek a megyei munkálatok alapján, az egyes helyek klasszifikációjáról pedig majd később hoznak döntést. A megműveletlenül fennmaradó földekre „engedjék a Temesi Bánátból a deserta (puszta) telkeket publikálni”. Vagyis a csanádi üres telkeket együtt tették közzé a Bánág pusztatelkeivel, így javítva a két szomszédos területen a telekre ültetés arányát.²²

Amikor fölépült egy falu a tartományi kormányshék elrendelte a földeknek a lakosság közti szabályszerű szétosztását. A románok és szerbek lakta falvakban az ottani lakosság között, hogy a földbirtokkal állandósítsák telepes társadalmat. Csatád községgel kapcsolatban jegyezték föl, hogy 1767-es alapítása óta érkeztek oda Luxemburgból, Lotharingiából, Trierből és Vesztfáliából, de a vándorló románok és szerbek is. De mind a német telepések házai, mind a bevándorolt szerb és román

¹⁸ Uo: 3684/1770, Az Illír Deputáció előterjesztése, október 11.

¹⁹ Uo. 1426/1770 Az Egészségügyi Deputáció jegyzőkönyve. 1770. április 21.

²⁰ Uo. Hofkommission in Banaticis 1954/1772 27. Mai

²¹ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll 1857/1770 20. Mai

²² Uo. 391/1771, 29. Januar Hungarische Kanzley über die Urabarial-Regulation bey dem CsanaderComitat

lakosság hajlékai a Torontálban és Temesben helyben talált eredeti magyar típus szerint épültek saját hagyományaikkal egyedítve.²³

A telepéseknek juttatott föld itt is a családok megélhetésének alapja volt. Ahhoz, hogy a nagy kiterjedésű lakatlan földterületet benépesítsék szükség volt a földkimérés (Landes-Ausmessung) modernebb módjaira. Mária Terézia határozatban szólította föl a Bánsági Udvari Bizottságot, hogy „követeljen” a témában Liesganig pátértől –föltehetően kamarai hivatalnok is- előterjesztést. Abban térjen ki a páter, miként lehetne néhány fiatal mérnököt a földmérés-tudományban a saját új módszere, a trigonometria műveletek szerint kiképezni. Megjegyzi, a Bánság fölvétele a régi módszerek szerint folyamatban van. E tárgyban bizalmas iratot küldött gróf Lacy altábornagynak, a mérnökiskola felügyelőjének, hogy válogassa ki az iskola legjobb személyeit, akik az elméleti geometriában és trigonometriában „szorgalmasan gyakorlandók”. Páter Liesganig szeptember végéig visszajön bánáti útjáról- írja-, s néhány hét alatt kiképzni őket, amit még az asztronómiából tudniuk kell, hogy munkára azonnal alkalmasak legyenek. A Haditanács pedig maga mérlegelje, van-e néhány alkalmazásban álló és itt található, az oktatás megindítására máris utasítható mérnök.²⁴ A királynőnek ez az utasítása kiegészíti a falualapításról mondottakat, mert a faluhoz tartozó határ rendjét modern európai földmérési módszerekkel szabályozná egy egységes egzisztenciális alap létrehozása céljából.

A dunai térség összefonódottságát sajátos módon mutatja az illegális áruforgalom mértéke. Az országok, tartományok dinasztikus konglomerátumának számító Birodalom több önálló vámterületre volt osztva, így az áruk vámhatárok közé szorítása nem állt arányban az emberek migrációs szabadságával. Ezt használta ki az illegális csempészet, amely nemcsak a monarchián belüli népeket tette részessé benne, hanem „birodalomközi” kapcsolatot is kiépített a török állam alattvalóival. A nemzetközi áruforgalmat nemzetközi társadalom bonyolította le. A Banco Deputáció jelentéséből megtudjuk, hogy a Morvaországból, Csehországból és Sziléziából „ide – ti. Magyarországra- hozott” csempészarúkat „a magyar Alföldre, Erdélybe és a Bánátba szánják eladásra”. Mária Terézia döntése a pénzügyi megfontolásokat keverte a büntető szankciókkal. Leszögezte, hogy a tiltott árukra kivetett lefoglalási büntetést (Confiscationsstrafe) nem a kincstár (das Ärar) gazdagítására, hanem a belföldi iparnak káros behozatal visszatartása (zur Abhaltung) céljából hozta. Ha tehát a külföldi értékesítésnél a belföldihez képest veszít is a csempészarú értéke, nem kell vele foglalkozni, mert nincs jelentős fiskális hatása. A csempészarúért kapott összegben a föladónak (Denunzianten) járó harmad még mindig jelentős tétel marad. Arra kell viszont pontosan figyelni, hogy minden hazai eladásnál „a sikkasztás és visszaszállítás megakadályoztassék.”²⁵ Mária Terézia idézett határozata pénzügyi természetű (a tiltott áruforgalomból kivont cikkek külföldi értékesítéséből keletkező veszteséget az állam a konkurens import visszatartásával ellensúlyozza), de a jelenség mögött színes társadalmi forgatag húzódott.

Az állam anyagi érdekeit nemcsak a titkos áruforgalom sértette, hanem a Török Birodalommal határos részek közbiztonsági anomáliái is. A „török világ” sajátos továbbéléséről volt szó, amikor bűnözők szivárogtak át a határ túloldaláról zsákmányszerzés céljából. A Bánáti Udvari Bizottság többször jelezte, hogy török rabló bandák garázdálkodnak a bánsági határszakaszon, különösen a parancsnoksági őrvonal gyakorolta felügyeleti területen. A királynő az Udvari Kamara és a Haditanács közös feladatává tette a baj kezelését, mert az egyszerre pénzügyi

²³ Szentkláray Jenő (1902): Csatád helytörténeti emlékei. In: Történeti és Régészeti Értesítő, 3. sz. 10.

²⁴ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll 2766/1771 8.Juli

²⁵ HHStA, Wien. Staatsrat Protocoll 2019/1771

és rendészeti természetű. ²⁶ Fordított irányban is adódtak problémák, mert az új román határőrző területről román családok emigráltak a Török Birodalomba, hogy idővel visszatelepülési engedélyért folyamodjanak. A nehéz katonai szolgálat taszító hatását fölülmúlta a stabil társadalmi helyzet vonzóereje. Így történt ez 1772-ben 19 román család esetében, amelyek a határőrvidékről szöktek át török területre, de onnan vissza akartak térni. A Haditanács utasította a temesvári főhadparancsnokságot az útlevel kiadására. Ha a visszatérő „renitensek” a tartományi (civil) letelepedést választják, katonai vagyonukat visszakaphatják, de az adminisztrációnak folyamatos megfigyelés alatt kell tartania őket. ²⁷ Ezek a migrációs vargabetűk belefértek az udvar számításaiba, amelyben a legfontosabb szempont a minél több hasznos kolonizátor letelepítése volt.

A katonai s civil viszonyok átfedése legjobban a határsáv életének szabályozásában mutatkozott meg. A Haditanács nem tartotta elégségesnek a kamarai területen fölállított védműveket. Egyik előterjesztésében kritizálta, hogy az új határőrizeti berendezések fölállítása már nem „a régi buzgalommal” történik. Mire királynő utasította a tartományi adminisztrációt, hogy sietessék Kanizsa és Tomásna tartománynál maradni akaró lakosságának az elvonulását, „akiknek helye azonban könnyített módon a mondott helységekben más, a katonai szolgálatba beletörődő” (sich bequemende) tartományi lakosokkal egymás közt betöltendő. ²⁸ Vagyis a megüresedett határőri helyeket a civil körzetekből, ha lehet, a katonai területről elvándorlókat befogadó községekből, kell pótolni.

1752-től a Bánság területét közigazgatási szempontból két részre osztották: tartományi és katonai helyekre. Akik az előbbiben laktak azokra a provinciális, akik az utóbbiban, azokra a katonai jurisdicchio vonatkozott. Azonban gyakori volt idegenek Bánátba menekülése, vagy kilépett katonatisztek elvándorlása pl. Erdélybe. Az összeütközést a jövőre nézve elkerülendő úgy szabályozták a kérdést, hogy csak a szegődés (Conventio) megszűnése által, vagy a szolgálatból nyugdíjazás miatt kilépő (Quittierung) tiszték tartoznak mindkét helyen katonai igazgatás alá. ²⁹ A leszerelt katonák e két típusa kegydíjat (Gnadengehalt) élvezett, néhányuknak érdemeik miatt engedélyezték az uniformis és a kitüntetések viselését. A nem ebbe a kategóriába sorolható „kimustrált” katonák viszont a polgári hatóságok alá tartoztak, bárhol is éljenek a Bánságban.

Katonaság, határőrvidék, modern közigazgatás, a kolonizáció és az állami gazdaságpolitika összekötése – ezek azok a tényezők, melyek sikerre csak a teljesítményelv figyelembe vételével juthattak, a siker háttere pedig a plurális etnikai társadalom volt.

²⁶ Uo. 2059/1771 27. Mai

²⁷ Uo: 3005/1772. Vortrag des Hofkriegsrates, 21. Dez.

²⁸ Uo. 2165/1771 Vortrag des Hofkriegsrates, 16. Juni

²⁹ Uo. 742/1771, Vortrag des Hofkriegsrates, 25. Februar